

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.268

С. О. Беклеміщеваспірант
Класичний приватний університет

ДО ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

У статті досліджено окремі питання про юридичну природу, зміст, поняття, значення інституту примусових заходів медичного характеру та його співвідношення з правами людини.

Ключові слова: примусові заходи медичного характеру, юридична природа, амбулаторна психіатрична допомога, захід державного примусу, медико-судовий захід, захід безпеки, суспільна небезпека.

I. Вступ

Однією з неоднозначних проблем у кримінальному законодавстві України є питання, пов'язані з примусовими заходами медичного характеру. В кримінальному праві розглянуто підстави для застосування цих заходів, їх мету, види, особливості застосування. Актуальність цієї проблеми, насамперед, визначається необхідністю її теоретичного осмислення та потребами правозастосовчої практики щодо застосування примусових заходів медичного характеру відносно неосудних та обмежено осудних осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння.

Значний внесок у вирішення кримінально-правових, кримінологічних, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих проблем, пов'язаних із примусовими заходами медичного характеру, зробили українські та зарубіжні науковці: Ю. М. Антонян, Ю. Н. Аргунова, С. В. Бородин, Л. Д. Гаухман, Т. Б. Дмитриєва, Н. Г. Іванов, А. Н. Ігнатов, С. Г. Келіна, І. Я. Козаченко, Л. Л. Кругліков, Н. В. Кудрявцев, В. В. Лунєєв, Н. А. Мирошніченко, Р. І. Міхеєв, А. А. Музика, Г. В. Назаренко, А. В. Наумов, С. І. Орлов, Н. А. Орловська, А. А. Піонтовський, О. Д. Ситковська, Н. С. Таганцев, А. Н. Трайнін, А. І. Чучаєв, М. Д. Шаргородський та ін. Учені досліджували, тією чи іншою мірою питання щодо юридичної природи, змісту примусових заходів медичного характеру, характеру правовідносин, що виникають у зв'язку із застосуванням примусових заходів медичного характеру, осудність і неосудність як кримінально-правові категорії. Також було розглянуто питання, пов'язані зі змістом примусових заходів медичного характеру відносно обмежено осудних осіб, а також проблеми попередження злочинів, які здійснюють особи, що мають певні психічні розлади. Але й дотепер не можна стверджувати, що всі ці питання роз-

глянуто досить повно. Більшість із них мають дискусійний характер.

II. Постановка завдання

Мета статті – розглянути окремі проблеми, пов'язані з юридичною природою та правовим регулюванням примусових заходів медичного характеру.

III. Результати

Питання про юридичну природу примусових заходів медичного характеру є питанням про їх сутність, зміст і правову значущість.

Згідно із ст. 92 Кримінального кодексу України (далі – КК), під примусовими заходами медичного характеру розуміють надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, у спеціальний лікувальний заклад, метою чого є її обов'язкове лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь. А для більш чіткого розуміння поняття примусових заходів медичного характеру насамперед необхідно визначити його юридичну природу.

Під час визначення поняття та юридичної природи примусових заходів медичного характеру в юридичній літературі зазвичай одні автори характеризують їх як певні заходи державного примусу [1, с. 14], інші зазначають, що вони є медико-судовими заходами [2, с. 141], треті – що це є заходи безпеки [3, с. 213].

Так, наприклад, В. І. Горобцов вказував на такі елементи, що розкривають юридичну природу примусових заходів медичного характеру: 1) їх застосування лише у зв'язку із вчиненням суспільно небезпечного діяння в інтересах безпеки суспільства та самого хворого; 2) забезпечення примусовою силою держави; 3) виконання у спеціальних установах в умовах ізоляції від суспільства; 4) призначення, зміна та припинення примусових заходів медичного характеру є компетенцією лише суду; 5) застосування таких заходів регламентовано в но-

рмативному порядку; 6) примусові заходи медичного характеру мають на меті лише лікування, надання допомоги особі, але не в якому разі не заподіяння їй фізичних страждань або приниження її гідності [4, с. 36–43].

Н. В. Щедрін, класифікуючи види попередження злочинності, зараховує примусові заходи медичного характеру до заходів безпеки, тобто заходів примусового обмеження поведінки фізичних і діяльності юридичних осіб, що застосовують за наявності передбачених у законі підстав, і які мають на меті запобігання шкідливого впливу джерела небезпеки. На думку науковця, зміст заходів безпеки становлять спеціальні обмеження у вигляді особливих заборон та обов'язків, яких фізичні особи та організації повинні дотримуватися [5]. Ці обов'язки звужують звичайний правовий статус особи або організації. Головним у цьому випадку є захист суспільства та його членів від негативного впливу, для чого: 1) створюють ситуації, в яких вчинення злочинів особою фізично неможливе; 2) “вилучають” осіб зі сфери відносин, будучи суб'єктом яких вони становлять підвищену небезпеку; 3) примусово інтегрують у систему суспільно корисних відносин (зокрема – зобов'язують пройти курс лікування).

Однак, якщо розглядати примусові заходи медичного характеру як заходи безпеки, треба зауважити, що за чинним законодавством їх можна застосувати до особи лише у випадку, якщо вона вчинила суспільно небезпечне діяння. Отже, цей кримінально-правовий інструмент держава може використати лише тоді, коли особа своєю поведінкою дає для цього привід (вже вчинила посягання на блага, що охороняє кримінальний закон).

На думку Т. О. Гончара, примусові заходи медичного характеру за своєю юридичною природою є заходами соціального захисту суспільства від повторюваних суспільно небезпечних дій осіб, що страждають психічними розладами [6, с. 231]. Однак категорія “заходи соціального захисту” існувала в українському кримінальному праві й законодавстві ще в 20–30-х рр. ХХ ст. і була введена законодавцем під впливом ідей соціологічної школи кримінального права. Сьогодні ж такий термін виглядає щонайменше архаїчним.

Дехто з науковців розглядали юридичну природу примусових заходів медичного характеру у зв'язку з категорією кримінальної відповідальності та формами її реалізації. На думку Л. В. Багрій-Шахматова та А. В. Наумова, кримінальну відповідальність можна поділити на покарання та інші заходи кримінально-правового впливу, як, наприклад, примусові заходи медичного характеру, які не є покаранням [7, с. 246]. Так, згідно з чинним КК України, до змісту кримінальної відповідальності не входять примусові заходи медичного характеру, оскільки вони не пов'язані з покаранням засудженого. Як зазначає В. К. Дуюнов, не є цілком логічним зараховувати примусові заходи медичного ха-

рактеру до змісту кримінальної відповідальності на тій лише підставі, що їх застосування входить до предмета кримінально-правового регулювання, оскільки сама суть цих заходів інша – вони не містять кари за вчинене. Кара не є метою застосування примусових заходів медичного характеру. При цьому зазначений науковець правильно вказує на неоднорідність “інших заходів кримінально-правового характеру”, що передбачені Розділом XIV Загальної частини КК України. Серед них є заходи, що містять у собі кару, а є такі, що кари не містять. Примусові заходи медичного характеру, на думку В. К. Дуюнова, – це “некаральні кримінально-правові заходи медичного характеру” [8]. Водночас не можна погодитися з цим науковцем у тому, що зазначені заходи не є формою реакції держави на акт порушення установленної нею кримінально-правової заборони, адже підстава для їх застосування виникає саме у зв'язку із вчиненням особою (як осудною, так і неосудною) посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини.

Спираючись на міркування В. К. Дуюнова, які, на нашу думку, є досить обґрунтованими, всі передбачені чинним кримінальним законодавством заходи правового впливу можна розподілити за наявністю державного примусу на певні групи, а саме: примусові (покарання, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру) та не-примусові (звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання). Таким чином, суттєвою ознакою примусових заходів медичного характеру є примусовий спосіб їх застосування до особи.

Фактично примусові заходи медичного характеру убезпечують суспільство від подальшої небезпечної поведінки неосудної особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності, тобто вони є заходами безпеки, а отже, й одним із видів кримінально-правового примусу, передбаченого законодавством. Однак, як свідчать психіатрична наука та практика, вже певна лінія поведінки психічно хворої особи зазвичай закінчується вчиненням суспільно небезпечного посягання. Тобто наразі норми кримінального законодавства України щодо примусових заходів медичного характеру можна використовувати лише як кримінально-правовий засіб запобігання вчинення певною особою лише нових суспільно небезпечних діянь. Але, як відомо, найефективніший спосіб охорони – це запобігання, а особливо – первинному суспільно небезпечному діянню.

Вирішуючи питання про необхідність застосування примусових заходів медичного характеру, суд розглядає діяння, яке вже було вчинене особою та лишилося в минулому. При цьому завданням кримінального права є не лише охорона певних об'єктів від суспільно небезпечних посягань, а й запобігання таким посяганням. На нашу думку, у

випадку з примусовими заходами медичного характеру цю превентивну функцію чинні норми КК не виконують належним чином, оскільки вони спрямовані лише на запобігання повторюваним суспільно небезпечним проявам.

IV. Висновки

Отже, можна дійти висновку, що, згідно з нормами кримінального законодавства України, які визначають поняття, мету примусових заходів медичного характеру та регулюють порядок і підстави для їх застосування, наразі такі заходи за своєю юридичною природою є лише заходами соціального захисту суспільства від повторюваних суспільно небезпечних дій осіб, які страждають на певні розлади психіки, і не виконують інших охоронних функцій. Серед передбачених чинним законодавством заходів кримінально-правового впливу примусові заходи медичного характеру належать до примусових, пов'язаних із ізоляцією від суспільства, позбавлених кари. Ці властивості є важливими для визначення в подальшому поняття цих заходів.

Список використаної літератури

1. Овчинникова А. П. Сущность и назначение принудительных мер медицинского характера / А. П. Овчинникова. – Москва : ВЮЗИ, 1977. – 47 с.
2. Лень В. В. Кримінально-правові проблеми визначення осудності злочинця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Лень. – Харків, 2003. – 201 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – Київ : Каннон, 2001. – 1104 с.
4. Горобцов В. И. Юридическая природа принудительных мер медицинского характера / В. И. Горобцов // Уголовно-правовые средства борьбы с преступностью : межвузовский сборник научных трудов. – Омск : Изд. Омской высшей школы милиции МВД СССР, 1983. – С. 36–43.
5. Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности : учеб. пособ. / Н. В. Щедрин. – Красноярск : Краснояр. гос. ун-т, 1999. – 58 с.
6. Уголовный кодекс Украины : комментарий / под ред. Ю. А. Кармазина, Е. Л. Стрельцова. – Харьков : Одиссей, 2001. – 960 с.
7. Наумов А. В. Уголовное право. Общая часть / А. В. Наумов. – Москва : БЕК, 1996. – 560 с.
8. Дуюнов В. К. Уголовно-правовое воздействие: теория и практика [Электронный ресурс] / В. К. Дуюнов. – Москва, 2003. – Режим доступа: <http://sartraccs/sgap/ru/>.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2016.

Беклемищев С. О. К вопросу о юридической природе принудительных мер медицинского характера

В статье исследованы отдельные вопросы о юридической природе, содержании, понятии, значении института принудительных мер медицинского характера, а также его соотношение с правами человека.

Ключевые слова: принудительные меры медицинского характера, юридическая природа, амбулаторная психиатрическая помощь, меры государственного принуждения, медико-судебные меры, меры безопасности, общественная опасность.

Beklemishev S. The Issue Legal Nature Compulsory Medical Measures

The article investigates the issues of legal nature, content, the meaning of the institute of compulsory medical measures and compulsory treatment as well as its relation to human rights.

At the current development of the institution of compulsory medical measures is the need for further development and refinement of the legal nature of compulsory medical measures in the continuation clarify their goals, the ratio of these measures to other means of legal compulsion. For example, the system measures of legal influence compulsory medical measures have a special place because they can be applied not only to persons who have committed acts or omissions that contain the crime, but also to those who committed socially dangerous acts that this part contain due to the absence of the perpetrator.

The subjects to which the compulsory medical measures expressly defined in the Criminal Code of Ukraine. This is the person who committed in a state of insanity socially dangerous act; those who committed in a state of diminished responsibility crimes; the person who committed the crime in a state of sanity but ill with a mental illness to the adoption of a sentence or while serving their sentence. Given that in this connection and to which entity they apply the legal nature of these measures is twofold. If their application to persons who have committed crimes coercive measures of a medical nature are included in the mechanism of criminal responsibility as one of its elements. But when compulsory medical measures applied to perpetrators in a state of insanity socially dangerous acts, they should be regarded as an independent regulatory legal fact in criminal affairs. In addition, the literature aims of compulsory medical measures are divided into targets medical and legal.

Due to the indicated believe that issues related to the legal nature of compulsory medical measures require further consideration.

Key words: compulsory medical measures, legal nature, outpatient mental health care, state coercion, medical and legal measures, security measures, public danger.